

RECORD DE JOAQUIM XIRAU

El *Diccionario de Filosofía* de FERRATER MORA conté un breu article dedicat a Joaquim XIRAU. Les seves obres l'acrediten com a pensador original. Rebé influències ben concretes i posseïa un estil de pensament i de llenguatge ben propis. Parlava dels seus estudis a la Universitat de Barcelona i retia homenatge d'admiració i respecte al seu mestre Jaume SERRA HUNTER i recordava amb tendresa els seus estudis amb Tomàs CARRERAS i ARTAU. Però és complaïa especialment recordant els estudis de doctorat a Madrid i la seva amistat amb don José ORTEGA Y GASSET. A la capital d'Espanya connectà també amb el grup de la Institución Libre de Enseñanza i entaulà estreta relació de cordialitat i d'identificació espiritual amb Manuel Bartolomé Cossío, deixeble i continuador de don Francisco GINER DE LOS RÍOS. Aquestes foren, doncs, a Barcelona i a Madrid; les influències personals que rebé i acceptà. Per altra banda, en els títols de les seves obres figuren uns noms que ens orienten sobre les influències del pensament filosòfic que ell mateix anà a cercar: DESCARTES i LEIBNIZ, de bon principi; ROUSSEAU, BERGSON i HUSSERL després; i ja a la seva maduresa, els pensadors catalans, medievals o renaixentistes, Ramon LLULL i Lluís VIVES. Si a la llista hi afegim els noms de MOORE i MAX SCHULER, obtindrem un quadre més complet dels noms que l'acompanyaven en la seva reflexió filosòfica.

Bona part dels primers deixebles barcelonins de Joaquim XIRAU, no creuen però que siguin les seves obres el que més calgui accentuar per assolir una aproximació a la seva personalitat. Nosaltres el tinguérem com a professor i com a amic i això ens deixà una petjada inesborrable. El recordem al 1928, arribat de poc a Barcelona després d'haver professat uns anys a Saragossa. Un cap de pensador, amb un front alt i el cabell negre tirat endarrera, una mica esbullat. Creuava el pati de Lletres rodejat d'amics i deixebles, o bé solitari, el cap una mica decantat, saludant amb gestos vehements, enèrgics i ràpids. Per a la joventut que aquells anys cursava estudis a Filosofia i Lletres o a Dret, Joaquim XIRAU significà l'encontre amb un personatge que no podia incloure's fàcilment en el marc tradicional d'un professor instal·lat i satisfet en la seva càtedra de Lògica o professant uns cursos acadèmics d'Introducció a la Filosofia. Aviat descobrirem aquell altre aspecte de la seva personalitat que el situava entre els que sabrien descobrir o promoure vocacions. I era ben clar que no es tractava exclusivament

de vocacions filosòfiques, sinó de vocacions a una vida personal, lliure i rel·ligada a la vegada, fidel a missions singularitzades. Pels que sortíem del batxillerat memorístic i havíem vist desfilar sense cap mica d'emoció o d'interès els noms de les figures cabdals de la història, les paraules de XIRAU foren sagetes dretament adreçades a una intel·ligència i una sensibilitat que als 18 anys no volen altra cosa que descobrir de nou el món. Aquesta és una experiència que els seus deixebles registrarem cadascú a la nostra manera. La intensitat i vivesa, la força esbandidora de prejudicis o integradora de valors tot just descoberts, incidien sobre uns i altres amb diferències de registre i de captació, segons les situacions personals. Però tots rebíem alguna cosa ben positiva i al·lisonadora i fóra injust de somriure ara, en plena maduresa, tot assenyalant el caire un xic inflammat dels seus entusiasmes. La veritat és que la seva influència fou decisiva per a alguns de nosaltres i que tots, en una o altra mesura, haurem incorporat a la nostra vida les empremtes de les seves irradiacions personals.

Això no exclou que ara, a distància, siguem més aptes de prendre posició i d'arriscar-nos a judicis més ajustats sobre la seva personalitat. No ens serà difícil d'assenyalar uns trets que caracteritzen el seu pas, dissortadament breu, per la nostra Universitat: una mena de febre i de passió per la vida mateixa, per una vida més noble i dirigida a objectius ben definits; una altra passió contra esquifiments, prejudicis, fórmules envellides d'ensenyament i d'estructures inútils; la capacitat, ja esmentada, de promoure vocacions individuals, sense estrènyer camins, ni imposar-ne d'altres arbitràriament; un respecte a la intimitat de la persona i ben especialment a les seves dimensions religiosa i política.

Ell era un home de temperament religiós. Si més no, posseïa el sentit de la religiositat i de la transcendència. Admirava la litúrgia catòlica i en gaudia assistint als oficis dels dies de Setmana Santa. Això ens ho deia ell mateix, donant a entendre de passada, que no era un practicant habitual. Qui l'estimava i convisqué amb ell tants anys de la seva vida, accentuava, després de la seva mort, aquella religiositat i en destacava els trets d'autenticitat. Però no entràrem ara més endins d'aquesta intimitat religiosa. Caldria estudiar més a fons la seva obra i furgar en la seva pròpia vida. És possible que, d'haver-se fet possible una continuïtat de la relació amb els seus deixebles, hauríem arribat a un coneixement més precís i més profund. Però als seus quaranta anys, essent nosaltres encara molt joves, ell mantingué un respecte molt gran per la nostra intimitat religiosa. Cap als darrers temps de la seva estada entre nosaltres, va fer-nos alguna confidència per a refermar el seu desig de no intervenció en aquests afers. Venia a dir-nos que sí, que havia rebut sol·licitud de consells i orientació de dos o tres dels seus deixebles, però que no havia volgut exercir cap influència decisiva. Diríem més. Ens féu la impressió que fins li feia basarda d'intentar-ho en aquells moments. Potser una maduresa dels seus deixebles, corrent el temps, hagués modificat aquell criteri cautelós. Perquè no podem negar que en algun moment arribàrem a pensar que hi havia alguna misteriosa contradicció entre el seu desig d'acomplir una missió total de mestratge dirigit a la personalitat del deixeble i aquella reserva en l'enfrontament amb els pro-

bles personals del deixeble o de l'amic inquiet. Eren moments en els que la referència a idees generals no acomplia feliçment la missió de companyia personal i pròxima que el deixeble anhelava.

En matèria política la cosa era diferent. Ell pertanyia a la Unió Socialista de Catalunya. Tots ho sabíem. Però mai no va dedicar-nos ni una sola invitació concreta perquè el seguíssim. No poden considerar-se invencions d'aquest ordre les que ens feia perquè assistíssim als cursos que ell donava a l'Ateneu Polítècnic. Allà, en el vell casalot del carrer alt de Sant Pere, de 7 a 9 del vespre, molts obrers seguien els cursos. Nosaltres fins havíem arribat a substituir-lo, quan tot just portàvem un parell d'anys a la Universitat. La veritat és que la política de partit no sembla haver constituït per a XIRAU una preocupació de primera línia. Per a entendre la seva manera de fer política, hauríem d'esmentar l'orientació que en aquells anys MOUNIER començava a formular i que el mateix XIRAU coneixia a través de la revista *Esprit* i de l'amistat amb P. L. LANDSBERG. Però tampoc no era dels que es mantenen incontaminats a base de no comprometre's amb un partit, per bé que aquest vingués a ser més bé allò que acomplia la funció requerida perquè la seva personalitat esdevingués completa. Era doncs, la seva, una manera ben original d'adherir-se a un partit que, fet i fet, estava en la línia de les seves preferències.

* * *

A mesura que la vida universitària anà prenent volada, la projecció pública de XIRAU esdevenia més visible. Abans que quedés formalitzada l'Autonomia de la Universitat de Barcelona, ja funcionava la Facultat de Filosofia i Lletres amb una autonomia en l'ordenació dels estudis i en la contractació de professorat. Així, des del setembre del 1931, els professors de la Facultat hagueren de treballar de valent en aquella reorganització. Joaquim XIRAU hi intervingué de forma decisiva i acabà essent nomenat degà. Era encoratjador veure treballar aquell equip: Lluís PERICOT fou el secretari, Pere BOSCH i GIMPERA i Joaquim BALCELLS desplegaren una activitat sense precedents en la vella Universitat. I a l'entorn, d'altres professors, ajudants i alumnes iniciant no sols una vida acadèmica més sòlida i més eficient, sinó un nou estil de relació personal més estreta i més lliure. En aquest sentit el moment era propici perquè Joaquim XIRAU hi projectés l'orientació pedagògica i espiritual adquirida a la Institución Libre de Enseñanza. Es formaren grups de treball, començà les seves activitats el Seminari de Pedagogia dirigit pel mateix Joaquim XIRAU, aparegué la Revista de Psicologia i Pedagogia en col·laboració amb l'Institut Psicotècnic dirigit per Emili MIRA, s'organitzaren cursos monogràfics, vingueren ORTEGA i ZUBIRI, GAOS i GARCÍA MORENTE, ZARAGÜETA, els pedagogs estrangers: Charlotte BHÜLER, Jean PIAGET. Una subvenció de l'Ajuntament de Barcelona permeté al Seminari de Pedagogia d'anar nodrint una Biblioteca especialitzada que esdevingué un veritable centre de treball. En pocs anys, a l'entorn del Seminari i de XIRAU, es desplegava una activitat febril, en què hi participaven professionals i investigadors procedents de diversos camps:

metges com el doctor Ramon SARRÓ, el doctor August PI I SUNYER, Jesús M.ª BELLIDO, i d'altres; pedagogs i mestres com Joan ROURA PARELLA, Margarida COMAS, Pablo MARTÍNEZ SALINAS, Rosa SENSAT, Hermini ALMENDROS, Miquel SANTALÓ; i els qui tot just llicenciats en Filosofia començàrem a treballar com ajudants, a Filosofia o Pedagogia: Josep M.ª CALSAMIGLIA, Domènec CASANOVAS, Jordi UDINA, Eduard NICOL i qui escriu aquestes notes. Ja pel curs 1932-33 s'organitzà una sèrie de conferències sobre Pedagogia Universitària, amb la col·laboració d'Américo CASTRO, Lluís NICOLAU D'OLWER, Jordi RUBIÓ i d'altres professors de diverses Facultats.

Tot plegat significà el canvi de la vella rutina a una esplendorosa activitat universitària, dins de l'estil de les Universitats europees. Ja no es tractava d'aquells heroics catedràtics que sense l'apoi oficial ni de la mateixa societat havien mantingut una fidelitat pacient i entregada a la tasca docent, ara era tot un moviment que recollia les manifestacions dignes de la cultura filosòfica i pedagògica i les coordinava sense deturar-se en discriminacions polítiques ni nacionalistes. Joaquim XIRAU presidia aquella renovació com a degà de la Facultat i com a director del Seminari de Pedagogia. Aquella presidència li esqueia, era conscient que anava esdevenint protagonista destacat, se'n sentia responsable i anava administrant aquella política integradora d'esforços i d'homes amb gosadia i cautela a la vegada, produint els mínims estropicis.

La relació personal amb els seus deixebles s'intensificà. L'acompanyàvem pels carrers, pujàrem a casa seva i ens hi quedàrem a sopar amb una acollida cordial i planera de la seva esposa Pilar SUBIAS. Férem sobretaules i fins escoltàrem aquelles peces de COUPERIN que tocava al piano, de vegades amb un nerviosisme excessiu i amb una energia desproporcionada a la discreta caixa de ressonància que eren aquelles habitacions de la casa de Provença 185. Férem excursions amb gent de la Facultat. Josep M.ª CASACUBERTA, l'editor era un dels addictes que sempre ens acompanyava. I, ben sovint, Pompeu FABRA, Joaquim BALCELLS. Anàrem a Tossa, al castell d'Ermitanyà, a Altafulla, on Joaquim BALCELLS hi tenia una casa... A Figueres, el país dels Xirau, hi anàrem l'any 1932 per celebrar unes sessions commemoratives del centenari de GOETHE. Després tornàrem per la Costa Brava i ens detinguérem a Empúries i a la Platja d'Aro, on tot just un parell de cases i un hotel modestíssim començaven a poblar la pineda. Cap als últims anys abans de la guerra civil, anàrem amb Josep M.ª CALSAMIGLIA a Llançà. Aquell era el petit paradís de Joaquim XIRAU: tenia una casa en el poble i "un barco" a la platja. La tramuntana ben sovint que li esbullava els cabells i li donava noves febres i nous delits. Navegava amb una fruïció ostensible. Aquella estada amb ell a l'Empordà fou decisiva per a comprendre'l millor. Els moments més serens i reflexius del Xirau dels seminaris i de les converses ciutadanes, calia integrar-los amb aquells altres de l'empordanès arrauxat, impetuós, capaç d'exaltacions poètiques, de navegacions arriscades i d'identificacions apassionades amb els tons i ritmes còsmics de les tramuntanades i dels terribles cops de mar del cap de Creus. Tota la tasca interrompuda a la Universitat de Barcelona, constituiria, pel Joaquim XIRAU exiliat a Mèxic, un motiu de profunda tristesa. Però la

privació de les seves estades a Llançà serien alguna cosa biològicament dramàtica.

* * *

Hem parlat molt de XIRAU promotor d'activitats universitàries, de destins o vocacions personals; del Joaquim XIRAU casolà, capaç d'amistats directes i planeres. Però ens cal parlar encara del XIRAU professor de Filosofia. Amb ell aprenguérem moltes coses i moltes maneres de fer coses. Quan es prodigaren els cursos de seminari a la Secció de Filosofia, ell mateix en dirigí alguns. Recordem aquella memorable lectura de *La Crítica de la Raó Pura* de KANT, com una cosa allargassada que no ofereix perspectives d'acabar-se mai més. Era una lliçó de paciència, de precisió i de veritable penetració en el pensament d'un filòsof. Moltes de les nocions de la filosofia kantiana vam adquirir-les en aquelles sessions de seminari en què ben sovint avançàvem a un temps d'hora per pàgina. És bo de puntualitzar aquí sobre aquest aspecte del mestratge de XIRAU. Tot el que tenia de suggeridor, d'apassionat, fins de grandiloqüent, en els cursos sistemàtics d'Introducció a la Filosofia, amb assistència nombrosa, tenia de contingut i cautelós en els cursos de Seminari. Era conscient que *fer filosofia* no consistia a eixamplar horitzons i desvetllar mentalitats adormides, sinó profunditzar, precisar i, en definitiva, posar en marxa un pensament dialèctic rigorós. Però per bé que en tingués consciència, caldria esbrinar fins a quin punt aquesta era la seva vocació més autèntica. Per contrast recordem les primeres sessions de seminari amb Xavier ZUBIRI, quan vingué a Barcelona. L'aridesa i el rigor en la puntualització de conceptes, la repetida utilització de termes grecs, que mai no significaven allò que hom esperava, la sorpresa reservada per a tancar un diàleg en què, alguns, entre els quals s'hi troba qui escriu aquestes ratlles, quedàvem insegurs, immobilitzats, tot contrastava amb el diàleg més obert i més comprensible mantingut per XIRAU, fins i tot en els moments de proposar-se la més gran rigorositat.

Amics nostres de Madrid, formats en aquella Facultat on hi professaven ORTEGA I GASSET, ZUBIRI i Josep GAOS, assistiren a unes conferències que XIRAU donà a la mateixa Facultat. El trobaren massa afectat, romàntic. El respectaren pel contingut d'allò que exposà, però s'escandalitzaren lleugerament de com parlava. A nosaltres això ens dolia. Però apreníem a conèixer millor el nostre mestre i a estimar-lo millor, abandonat ja tot vestigi d'idolatria.

Pel curs 1929-30, XIRAU passà un parell de trimestres a Cambridge. En tornà entusiasmat. S'acreixé el seu amor per a una vida universitària digna, responsable. Des d'aquells temps utilitzà sovint el model de la Universitat anglesa per a sintetitzar un estil de vida civilitzat, rigorós, a la vegada solemne i arrelat en una autèntica naturalitat. Ell pronunciava aquestes paraules *Universitat anglesa*, allargassant les essos i entonant lleugerament la frase. Quan la reiteració de la imatge es féu alarmant, nosaltres mig reïem. Però aquestes eres les coses que assenyalaven el punt dolç de la nostra relació amb Joaquim XIRAU. Aquell punt en el qual la consciència de virtuts i defectes ha esdevingut llibertat d'acceptació i de coneixe-

ment d'ell i nostre, els uns dels altres, sense que calgués esperar ja res de sorprenent. Era una relació establerta i a nosaltres encara ens sobta que s'hagi estroncat d'una manera tan anòmala i injusta en aquells moments del 1939, i tan definitiva, després, amb la seva mort d'accident a la ciutat de Mèxic el mes d'abril del 1946.

Conservem encara el record d'un episodi que ens ajuda a dibuixar millor la figura de Joaquim XIRAU. Un dia, cap al 1933, ens reunírem al Paraninfo de la Universitat per escoltar el report que XIRAU volia fer-nos de la seva recent estada a Rússia. Cal recordar que aquells eren els moments més difícils de la política dura de STALIN. Feia uns 15 anys de la instauració del nou règim a la Unió Soviètica i les purgues polítiques o les accions repressives en els medis rurals per a neutralitzar els sabotatges als kolkhosos, estaven en l'ambient. XIRAU parlà amb simpatia de LUNATXARSKI, comissari de Cultura, però no deixà d'esmentar allò que ell entenia com a greu atemptat contra la dignitat de la persona humana. Els joves més fidels al Partit que assistien a l'acte i potser ja es temien alguna crítica del règim per part de XIRAU, iniciaren una protesta sorollosa i intentaren d'avançar cap a la taula del conferenciant. XIRAU no perdé la serenitat i seguí parlant amb veu més alta, lenta, mentre tots ens aproximàrem al seu voltant, estrenyent un cercle, protegint-lo i a la vegada atenent a la seva paraula i fent com si no sentíssim la protesta que, des de la perifèria de l'auditori anava creixent. La conferència ja no durà gaire estona. Però XIRAU volgué demostrar que a l'Espanya republicana ningú no podia impedir que es parlés amb llibertat de les coses més greus. Acabà alterat i nerviós, però satisfet que, a desgrat de l'incident, ell i la resta de l'auditori haguessin demostrat una presència d'ànim i una fidelitat a un concepte de llibertat pràctica. Cal reconèixer, però, que la protesta es mantingué en un nivell de cridòria. La veritable violència física no arribà a produir-se. La qual cosa també ens il·lustra sobre el caràcter de la pressió que aquell grup minoritari intentava de practicar.

* * *

Joaquim XIRAU, degà de la Facultat, director del Seminari de Pedagogia, sotsdirector de l'Institut Psicotècnic, membre del consell de Cultura de la Generalitat i catedràtic de Filosofia, professor a l'Escola de Bibliotecàries o conferenciant a l'Ateneu Politécnic, membre de la Unió Socialista de Catalunya, confident dels seus deixebles i amics i mentor dels petits grups d'acció cultural i política, sense excloure el mateix Patronat de la Universitat Autònoma, exercia una influència notable en el desvetllament del país. Aquesta diversitat d'accions públiques i de relacions personals comportava un cert poder de decisió, amb els seus avantatges i les seves servituds. El signe positiu i constructiu de la seva acció no pot escamotejar-se-li. Però en aquest ordre d'actuació és difícil d'acontentar tothom. Hi haurà qui recordi desconsideracions o greuges. No sabríem mesurar o qualificar cadascuna de les seves decisions. Sabem la vulnerabilitat de tot aquell qui s'arrisca a construir alguna cosa. Però ha de prevaler, no sols a nivell

de la nostra estimació personal, sinó objectivament en l'ordre de les realitzacions reeixides, de les persones encarrilades i del signe digníssim d'humanitat atorgat a les obres que sortien de la seva iniciativa, la valuosa contribució de Joaquim XIRAU a la plasmació d'un nou estil de vida. Presidida per una espiritualitat de signe cristià, per un humanisme universalista, per una orientació socialitzant i per un altíssim respecte a la dignitat de la persona, la presència de Joaquim XIRAU ha deixat una petjada inesborrable en la història dels anys en què uns nous aires esbandien les rutines ancestrals i removen els esperits, esperançats en noves conquestes per a la societat del nostre país. Però d'aquestes coses la seva obra escrita no en parla obertament. Cal identificar més enllà de l'home que maldava per a anar produint una pensament rigorós, repetint el gest etern en l'home de cercar quelcom d'absolut, aquell altre home encarnat en el seu temps i comproment-se a cada moment, per bé que invocant sempre la consciència d'aquell *sub specie aeternitatis* que volia que anés informant sempre els seus actes.

JORDI MARAGALL

Nota bibliográfica

Leibniz. *Las condiciones de la verdad eterna*. (Tesis doctoral); Barcelona (Pedro Ortega), 1921.

Rousseau y las ideas políticas modernas, Madrid (Ed. Reus), 1923.

Del moment cartesià, en "Arxius de l'Institut de Ciències", año XI, 1923 (págs. 1-25).

Consciència i realitat. El subjectivisme i la cultura moderna, en "Revista de Catalunya", vol. I, 1924, (pág. 458).

Kant i la cultura catalana, en "La Revista", 1925 (pág. 7).

Descartes y el idealismo subjetivista moderno, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, 1927.

Filosofía y biología (resumen de unas conferencias dadas por J. X. en julio de 1927), en "Revista de Pedagogía", n.º 36, 1927.

El sentido de la verdad, Barcelona (Ed. Cervantes, col. Sócrates), 1927 (Versión catalana en Publicaciones de "La Revista", n.º 67, 1929).

La teoría de los valores en relación con la Ética y el Derecho, Madrid (Huelves y Cía.), 1929.

El sentit de la vida i el problema dels valors. Conferencias filosóficas de 1928-1929), Barcelona (Ateneo Barcelonés), 1930.

Antología de Fichte (selección e introducción de J. X.), Madrid (Tipografía Nacional), 1931.

La reforma universitària (text d'una conferència pronunciada en el Pädagogisches Seminar de la Universidad de Berlín en 1932), en "Revista de Psicología i Pedagogia".

Portic a l'obra de Rafael Campalans, *Manual pràctic de socialisme català. Política vol dir pedagogia*, Barcelona (Biblioteca d'Estudis Socials), 1933.

- El concepte de llibertat i el problema de l'educació, en "Revista de Psicologia i Pedagogia", Barcelona, maig 1933 (págs. 117-135).
- Idees fonamentals d'una pedagogia*, en "Revista de Psicologia i Pedagogia", Barcelona, novembre 1935 (págs. 313-329).
- L'amor i la percepció dels valors*, Barcelona Seminari de Pedagogia, Universitat de Barcelona), 1936.
- Amor y mundo*, México (Fondo de Cultura Económica), 1940.
- La filosofía de Husserl. Una introducción a la fenomenología*, Buenos Aires 1941.
- Lo fugaz y lo eterno*, México 1942.
- Vida, pensamiento y obra de Bergson*, México (Ed. Leyenda), 1943.
- El pensamiento vivo de Juan Luis Vives*, Buenos Aires (Losada, Biblioteca del pensamiento vivo, n.º 31), 1944.
- Manuel B. Cossío y la educación en España*, México (El Colegio de México), 1945.
- Vida y obra de Ramón Llull. Filosofía y mística*, México (Orión), 1946.
- Sentido de la presencia*, México (Fondo de Cultura Económica), 1953.

* * *

- El volumen *Obras*, México (UNAM, Facultad de Filosofía y Letras, Seminarios), 1963, contém: *Amor y mundo*, *Lo fugaz y lo eterno* i *Vida y obra de Ramón Llull*.

* * *

Traducciones.

- Augusto Messer, *Historia de la filosofía actual*, Madrid (Revista de Occidente), 1925.
- Leon Robin, *El pensamiento griego y los orígenes del espíritu científico*, Barcelona (Ed. Cervantes), 1926.
- Bertrand Russell, *Los problemas de la filosofía*, Barcelona (Labor), 1928.
- Augusto Messer, *Filosofía y educación*, Madrid (Publicaciones de la Revista de Pedagogía), 1929.
- René Descartes, *Discurs del mètode*, Barcelona, 1929.
- Werner Jaeger, *Paideia*, México (Fondo de Cultura Económica), 1942 (Vol. I).